

FÂRŪKÎ, Molla Mahmûd

(ملا محمود الفاروقى)

Mollâ Mahmûd b. Muhammed
b. Şâh Muhammed el-Kanpûrî
(ö. 1062/1652)**Hindistanlı âlim.**

993 (1585) yılında Kanpûr'da doğdu-ğu söylenir. Ancak 1062'de (1652) öldü-ğü ve genel olarak aile fertlerinin kırk yaşına ulaşmadan vefat ettikleri (*Mullah Mahmood's Determinism and Freewill*, s. 19-22) dikkate alınarak yukarıdaki doğum tarihi şüphyle karşılanmıştır. İlk öğrenimini dedesinden ve daha sonra Üstâdü'l-Mülk Muhammed Efdal b. Hamza el-Osmânî el-Kanpûrî'den gördü. Başarılı bir öğrenci olan Fârûkî henüz on yedi yaşında iken dinî ilimlerin yanı sıra mantık ve felsefede de kendini yetiştirdikten sonra memleketinde müderris oldu. Kısa zamanda ünü Hindistan'a yayılınca Sultan Şah Cihan onu Agra'ya davet etti. Bu şekilde saray ulemâsı arasına giren Fârûkî'ye "üç yüz kişinin başkanı" mansıbı verildi. Fârûkî Şah Cihan'ın dostluğunu kazanarak onun bütün seferlerine katıldı. Şahla birlikte Lahor'a yaptığı bir ziyaret sırasında, onun mürşidi olan Şah Muhammed Bedahşî kendisini dünya işleriyle çok fazla ilgilendiği için sert bir dille uyardı ve şahın hizmetinden ayrılmasını tavsiye etti. Bu ikazdan çok etkilenen Molla Mahmûd görevinden istifa ederek öğretim görevini sürdürmek üzere memleketine döndü. Devletin malî desteğiyle Agra'da bir rasathâne kurulması yolunda hazırladığı proje, son derece tehlikeli bir hal alan Belh seferinin (1055-1058/1645-1648) âcil malî kaynağa ihtiyaç göstermesi sebebiyle reddedildi. Bu sırada Şah Cihan'ın ikinci oğlu Şah Şücâ' tarafından Dakka'ya davet edildi. Daha sonra davetine icabet ettiği Bengal valisiyle birlikte bazı felsefe ve mantık kitaplarını müzakere etti. Bu son davet, Fârûkî'nin Ni'metullah b. Atâullah el-Firûzpûrî'ye intisap ettiği ve onun bazı evrâd ve ezkârı ile hikemî sözlerini ihtiva eden bir risâlesini yazdığı tarih olan 1052'den (1642) önce gerçekleşmiş olmalıdır.

Felsefe ve belâgat alanında büyük otorite olan Fârûkî din ilimlerinde de seçkin bir mevkiye sahipti. Rivayete göre daha sonra aksini söyleyeceği hiçbir beyanda bulunmamış, çelişkiye düşebile-

ceği rastgele bir görüş ileri sürmemiştir. Fikirleri Sünnî âlim ve yazarların çoğu tarafından benimsendiği halde Abdülazîz ed-Dihlevî onu önde gelen Şîî kelâmcıları arasında göstermektedir (*Tuḥfe-i İsnâ 'Aşeriyye*, III, 166). Fârûkî Kanpûr'da vefat etti. Şehir dışındaki türbesi halk tarafından hâlâ ziyaret edilmektedir.

Eserleri. 1. *el-Ḥikmetü'l-bâliğa*. Felsefî bir risâle olup daha çok müellifi tarafından yapılan eş-Şemsü'l-bâziğa adlı şerhiyle tanınır (Delhi 1278/1861; Luziana 1280/1863; Leknev 1288/1871). Fârûkî'nin en hacimli eseri olan bu şerh üzerine Molla Nizâmeddin Sihâlî, Hamdulah Sendilevî, Molla Hasan Leknevî ve Abdülhalîm Ensârî Ferengî tarafından çeşitli hâşiyeler yazılmış olup bunların hepsi günümüzde Hindistan ve Pakistan'daki medreselerin üst seviyelerinde okutulmaktadır. 2. *ed-Devḫatü'l-meyyâde fî tahkîkî's-şûre ve'l-mâdde* (1308/1890). Müellif bu eserinde Meşşâî filozoflarının madde ve süret hakkındaki görüşlerini desteklemekte, İsrâkiler'in "nefsü'l-cism" ve kelâmcıların "cüz-i lâ yetecezzâ" nazariyelerini ise reddetmektedir (Zubaid Ahmad, s. 137). 3. *Risâle fî işbâti'l-heyûlâ*². Aristo felsefesinin temel kavramlarından olan heyûlânın bir güç olarak varlığını ispat etmek üzere kaleme alınmıştır. 4. *Risâle-i Cebr ü İḥtiyâr*. İrade hürriyeti konusunda bir risâle olup Ali Mehdi Han'ın notları ve İngilizce tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (Allahâbâd 1934). 5. *Risâletü Hırzi'l-îmân*. Muhibbullah Allahâbâdî'nin (ö. 1058/1648) vahdet-i vücûd görüşünü savunduğu *et-Tesviye beyne'l-ifâde ve'l-kabûl* adlı eserine reddiye olup buna da Muhibbullah'ın öğrencilerinden Habîbullah tarafından bir reddiye yazılmıştır (Zubaid Ahmad, s. 91-92). 6. *el-Ferâ'id fî şerhi'l-Fevâ'id* (Kanpûr 1331/1913). Adudüddin el-İcî'nin belâgatla ilgili *el-Fevâ'idü'l-Ğiyâşiyye*'sinin şerhidir. Fârûkî'nin *el-Ferâ'idü'l-Mahmûdiyye* adıyla bu esere yazdığı hâşiyeye muhtemelen Bengal Valisi Newâb Şâiste Han için hazırlanmıştır. 7. *Hâşiyetü 'ale'l-Âdâbi'l-bâkıye*. Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin *er-Risâletü's-Şerifiyye fî 'ilmi'l-münâzara*'sına Abdülbâkî b. Gavsü'l-İslâm es-Siddîkî'nin yaptığı şerh üzerine yazılmış bir hâşiyeye olup Firengî Mahal Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcuttur. Ayrıca kadınlar hakkındaki bir risâle ile

Farsça şiirlerden oluşan bir divan da Fârûkî'ye nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Âzâd-ı Bilgrâmî, *Sübḫatü'l-mercân fî âşâri Hindistân*, Bombay 1303/1886, s. 53-56; a.mlf., *Me'âşirü'l-kirâm*, Agra 1328/1910, s. 202-203; Abdülazîz ed-Dihlevî, *Tuḥfe-i İsnâ 'Aşeriyye*, Leknev 1295/1878, III, 166; Sıddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-ülûm*, Bopal 1296/1878, s. 901-902; Sâdık İsfahânî, *Şubḫ-i Sâdık*, Dârü'l-Musannifin, A'zamgarh, III/12; Muhammed Yahyâ b. Muhammed Emîn el-Abbâsî el-Allahâbâdî, *Vefeyâtü'l-a'lam*, Dârü'l-Musannifin, A'zamgarh; Fakîr Muhammed Cehilemî, *Ḥadâ'ıku'l-Hanefiyye*, Leknev 1308/1891, s. 412-413; Nüreddin Zeydî Zaferâbâdî, *Tecellî-i Nûr*, Kanpûr 1900, s. 48; Rahman Ali, *Tezkire-i 'Ulemâ-i Hind*, Leknev 1332/1914, s. 221; *Mullah Mahmood's Determinism and Freewill* (nşr. Ali Mehdi Han), Allahâbâd 1934, s. 19-22; Hayreddin Muhammed Kanpûrî, *Tezkiretül-'ulemâ*² (nşr. Muhammed Senâullah), Kalküta 1934, s. 45-48; Muhammed Sâlih Kamboh, *'Amel-i Sâlih*, Kalküta 1939, III, 391, 441; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır*, V, 409-411; Brockelmann, *GAL*, II, 554; *Suppl.*, II, 621; Zirikî, *el-A'lam*, VIII, 62; Zubaid Ahmad, *The Contribution of India to Arabic Literature*, Lahore 1968, s. 91-92, 130, 137-139, 149; A. S. Bazmee Ansari, "al-Fârûkî", *EL²* (İng.), II, 813-814; a.mlf., "el-Fârûkî", *UDM¹*, XX, 46-48.

A. S. Bazmee Ansari

FÂRŪKİLER

**Handeş'te (Hindistan)
1370-1601 yılları arasında
hüküm süren
bir İslâm hânedanı.**

Hindistan'ın batısında, Bharuç ve Sûret'te Hint Okyanusu'na dökülen Narmada ile Tapti nehirleri arasındaki topraklar XIV. yüzyıldan itibaren Handeş diye tanınmıştır. Dekken ve Mâlvâ yaylasının önemli geçiş yeri olan Handeş "han ülkesi" anlamına gelir. Delhi sultanlıklarından Halaciler ve Tuğluklular Handeş'i ele geçirerek Hindü nüfuzunu ortadan kaldırmışlar ve han unvanlı valilerle ülkeyi yönetmişlerdir. Bu valilerden biri de Hân-ı Cihân olup oğlu Melik Raca (Melik Ahmed), Tuğluklu Hükümdarı III. Firûz Şah (1351-1388) adına Handeş'i idare etmiştir. Melik Ahmed daha sonra merkezî idarenin zayıflaması üzerine istiklâlini ilân ederek Fârûkîler hânedanını kurmuştur (772/1370). Bu isim, hânedan mensuplarının Hz. Ömer el-Fârûk'un soyundan geldiği iddiasından kaynaklanmaktadır.

231 yıl saltanat süren Fârûkîler hâkim, han ve şah unvanlı on altı sultan